

Materiály pro konzervování artefaktů z kamene

Materiály pro konzervování kamene

Druhy kamene, používané pro zhotovování soch:

Mramor, vápenec, žula, pískovec, keramika, sádra

Kámen jako stavební materiál:

Mramor, vápenec, žula, pískovec, opuka, břidlice aj., event. keramika

Poškození kamene:

Fyzikální působení:

změny teploty, vlhkosti a abrazivní opotřebování částicemi, které jsou přenášeny větrem.

Chemické působení:

voda, oxidy síry, sulfan, oxidy dusíku, chlorovodík, oxid uhličitý, aj.

Materiály pro konzervování kamene - *poškození*

- Výsledkem **fyzikálního a chemického působení** se mění vnější vzhled památek, na povrchu se objevují póry a trhliny.
- Povrch nasává ze vzduchu **vlhkost**, což při změně teplot způsobuje další narušení materiálu.
- **Saze, kopt a špína** se usazují na památkách, pronikají do pórů a trhlin, jejichž hloubka bývá až 1,5 mm a více.
- Velmi složité bývá odstranit produkty činnosti **bakterií**, které pokrývají skulpturu v podobě tmavých skvrn.
- **Odstraňování znečišťujících látek**, které mohou v horším případě vést až k deformaci části památky, vždy představuje problém.
- Někdy se musíme smířit s tím, že je nelze vůbec odstranit.

Materiály pro konzervování kamene – *proces konzervování a restaurování*

Proces konzervování nebo restaurování kamenných děl sestává z několika stadií, jejichž posloupnost se může měnit v závislosti na stavu objektu:

- **odstranění znečištění, Čisticí prostředky musí působit pouze na znečištění a k materiálu skulptury musí být inertní.**
- **zpevnění povrchu, tmelení trhlin a prasklin, doplnění chybějících částí**
- **ochrana před dalším narušením**

Čištění povrchu kamenné skulptury

A) Mechanické metody – štětky, skalpel, nožičky, dlátka, brusiva, brusné pasty

B) Chemické metody – omývací roztoky, pasty

Omytí mramoru omývacím roztokem

benzin	46
parafin	5
kyselina oleinová	2,5
hydrofobizující kapalina	1,5
morfolin	0,5
voda	44,5

Pozn. : působí pouze na ta znečištění, která se rozpouštějí nebo botnají v org. rozpouštědlech. Nedoporučuje se omývání mramorových soch.

Čištění povrchu kamenné skulptury

Použití **anorganických kyselin** – se příliš nedoporučuje

Komplexující prostředky

a) **Chelaton III**

b) **Pasta** (Chelaton III, hydrogenuhličitan amonný, hydrogenuhličitan sodný, Na-KMC, antiseptikum, voda).

- pasta se nanese na povrch skulptury a ponechá se vyschnout (od několika hodin do 2 dnů).
- pak se pasta otře štětkami namočenými vodou.
- organické znečištění se při tomto způsobu nedá odstranit, pouze jen v některých případech se sorbuje do pasty.
- nedostatkem tohoto způsobu je schopnost Chelatonu III převádět na vodorozpustné sloučeniny nejen část anorganických solí, ale také částečně i vápník z mramoru nebo vápence.

Čištění povrchu kamenné skulptury

Odstranění skvrn z oxidů železa (rzi)

- z povrchu mramoru se používají roztoky kyselin šťavelové, fluorovodíkové, citronové nebo orthofosforečné.
- ošetření se má provádět opatrně, aby kyselina nepronikla do hloubky mramoru.
- narušuje se lesk povrchu ⇒ vytvářejí se nelesklé vápenaté soli.
- skvrny rzi je možno odstranit opatrným působením Chelatonu III.
- nejbezpečnějším způsobem je použití tamponů z vaty nebo gázy s citranem sodným.

Odstranění vrstvy z oxidů mědi (zelené skvrny)

pomocí pasty (1 hm. dílu chloridu amonného, 4 hm. dílů talku (mletý mastek) a 25 %-ního roztoku amoniaku).

Pasta se na povrchu ponechá do vyschnutí, přičemž skvrna se postupně odbarvuje.

Čištění povrchu kamenné skulptury

Skvrny od plísní, lišejníků, inkoustů

odstraňují pomocí ethanolu nebo slabého roztoku amoniaku.

oxidovadla, např. **2 %-ní roztok chloraminu T** nebo **6 % H₂O₂**

Skvrny od pryskyřic, olejů, kalafuny, bitumenu (živic), šelaku nebo vosku

- ošetření povrchu organickými (**alkoholy, ketony, alifatické a aromatické uhlovodíky, ethery a estery kyselin**), tak i jejich směsi.
- na skvrnu nakladou rozpouštědlem smočené tampony nebo pasta, kterou lze získat smícháním rozpouštědel s inertními látkami – křídou, talkem nebo škrobem.
- aby se zpomalilo odpařování rozpouštědel, pokrývá se ošetřovaný povrch polyethylenovou nebo polyesterovou fólií.

Čištění povrchu kamenné skulptury

Filmotvorné polymerní roztoky a latexy

- spočívá v nanášení roztoků tvořících povrchové vrstvy, tj. roztoků polymerů nebo latexů.
- roztok polymeru nebo latexu se nanese na povrch a rozpouštědlo se nechá odpařit.
- vytvořená vrstva se sejme i s nečistotami

Používané látky

Na-KMC a polyvinylalkohol (PVAIk).

	Hm.díly
Na-KMC	5-10
glycerin	5-30
voda	60-90

Čištění povrchu kamenné skulptury

Používané polymery musí splňovat tyto požadavky:

- chemická inertnost vůči materiálu skulptury (polymer nesmí obsahovat takové funkční skupiny, které by s materiálem reagovaly)
- rozpustnost v běžně používaných rozpouštědlech
- schopnost mísit se s chemicky inertními plastifikátory
- možnost získat roztok polymeru o takové viskozitě, aby nestékal z vertikálních povrchů ošetřované skulptury
- schopnost tvořit dostatečně pružné filmy, což minimalizuje nebezpečí narušení nepevného povrchu kamene
- nízká adheze k materiálu skulptury (snadné odstranění povrchového filmu)
- pevnost filmů dostačující k tomu, aby se film při snímání netrhal
- polymer se s ohledem na jeho strukturu a molekulovou hmotnost musí volit tak, aby nepronikal do pórů kamene

Zpevňování kamene

Soustavy pro zpevňování oslabené struktury kamene

Fluatizace (fluát = fluorokřemičitan).

na mramor působí roztokem hexafluorokřemičitanu hořečnatého, zinečnatého nebo hlinitého:

- Vznikající oxid křemičitý zaplňuje póry mramoru a zvětšuje se pevnost povrchových vrstev.
- Vnější vzhled díla se však mění.
- nově vytvořené sloučeniny liší svými fyzikálními vlastnostmi od mramoru, a proto při kolísání teploty a vlhkosti dochází k jejich odvrstvování a tím k narušení skulptury.

Zpevňování kamene

Použití organokřemičitých sloučenin

– **siloxany a zvláště pak silazany.**

- **Povrch skulptury se ošetřuje 2 %-ním zpevňujícím roztokem polyorganosilazanu v toluenu nebo benzínu.**
- **Ošetření se provádí dvakrát.**
- **Vnější vzhled kamene se přitom nemění.**
- **V závislosti na stupni destrukce kamene proniká roztok do hloubky 1,5-2 cm.**
- **Hydrofobizující účinek se zachovává po několik let.**

Doplňování a lepení kamene

Dokončovací hmoty a tmely

- **Tradičními materiály** pro restaurování skulptury z kamene jsou vosk, voskokalafunové směsi, kliš na bázi mastixu, jeseterový kliš s medem, lněný olej a šelak.
- Tmely se získávaly smícháním těchto pojiv s mramorovým práškem nebo jinými plnivy, příp. pigment.
- K **pozdějším materiálům** pak patří použití magneziové hmoty, sádry, vápenato-cementové hmoty, mramorového prášku s vodním sklem, roztavené síry s cementem nebo křídou.

- ✓ Po restaurování skulptury přírodními materiály se s postupujícím časem pozoruje tmavnutí tmele a lepených švů a také ztráta jejich pevnosti.
- ✓ Často se stávají lepivými, což vede k jejich zašpinění.
- ✓ Anorganická pojiva se značně liší pokud jde o barvu a strukturu povrchu od materiálu památek.
- ✓ Velmi těžko se provádí **derestaurování**, tedy odstranění lepidel a tmelů ze sbírkového předmětu.

Doplňování a lepení kamene

Restaurátorské kompozice na bázi modifikovaných přírodních a syntetických polymerů.

- **nitrát celulózy** (celuloid), rozpouští se zpravidla v toxických organických rozpouštědlech, je hořlavý a časem tmavne.
- **epoxidové a polyesterové pryskyřice.**
- Jako **plniva** se používají **mramorový prášek** nebo **jiný rozmělněný anorganický materiál.**
- Epoxidové a polyesterové pryskyřice dávají pevné lepené spoje a tmely, ale v případě potřeby je velmi těžké je odstranit, protože jsou později nerozpustné v mnohých organických rozpouštědlech.
- **nízkoviskózní a vysokoviskózní polybutylmethakrylát**
- Nízkoviskózní PBMA se rozpouští v xylenu a tímto roztokem se impregnují oslabené fragmenty.
- Při smíchání tohoto roztoku s odpovídajícími plnivou se dají zhotovit tmely.
- K přednostem PBMA patří snadnost případného derestaurování – lepené spoje a doplňky je možno odstranit pomocí organických rozpouštědel.

Lepení kamene

pro slepování a pro zhotovování tmelů **estery kyseliny α -kyanoakrylové (sekundová lepidla)**.

Lepené spoje a tmely z tohoto monomeru si po dlouhou dobu uchovávají původní vzhled, ale nejsou dostatečně odolné vůči kolísání teploty a vlhkosti.

Lze takto s úspěchem restaurovat skulptury, které se nacházejí v muzeích.

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

- Kámen (**mramor, granit, pískovec, vápenec**),
- Stavební keramika (**cihla, pálená krytina**) jsou nejčastěji užívané materiály pro stavbu budov a jiných staveb.
- Spojování jednotlivých elementů se děje pomocí různých **malt** –
  - vápenato-pískových,
  - cementových (event. z polymerního cementu)
  - hliněných.

Vápno

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Ochrana před biologickou destrukcí

- Budovy a jiné stavby, zřícené památky architektury podléhají v přírodních podmínkách intenzivní biologické destrukci.
- Obvykle se objevuje skupina destruuujících agens – bakterie, houby, mechy, lišejníky, trávy, keře, stromy.
- Vyšší rostliny rozmíst'ují svůj kořenový systém do mikroš'ěrbin kamene nebo zdiva. Podle míry růstu tento kořenový systém š'ěrbinu rozšiřuje, dochází ke zdvihání monolitních bloků kamene, a tak se narušuje jejich uložení. Kořeny trav se mohou rozprostírat do šířky několika metrů.
- Mnohé vyšší rostliny mají na kořenech „spící pupeny“, které se probouzejí i po zničení nadzemní části popínavých rostlin. Vykácení keřů a stromů rostoucích na povrch částečně narušeného zdiva je proto bez úspěchu.

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Proces ochrany před destrukčním účinkem rostlinstva

použití herbicidů (aplikace postřikem, zálivkou)- (Roundup aj.)

za 3-4 týdny po jejich aplikaci kořenový systém zpravidla zcela odumře a rostliny lze odstranit mechanicky.

povrch kamene se podrobí nutné konzervaci - praskliny a trhliny se zapravují vápennou, cementovou maltou nebo maltou z polymerního cementu a povrch se pak hydrofobizuje.

Plísně, bakterie, hmyz, vodní řasy, mechy a lišejníky

ohrožují více organické materiály (dřevo, sláma)

méně nebezpečné pro anorganické přírodní i umělé materiály.

mechanické odstranění plísní, vodních řas, mechů a lišejníků ze stěn zříceného zdiva nebo budov, které se nacházejí v místech vysoké vlhkosti, se provádí pomocí roztoků **formaldehydu, chlorového vápna, chlornanu sodného a jiných dezinfekčních prostředků**. Bohužel efekt jejich působení není dlouhodobý.

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Dlouhodobou ochranu zpravidla zabezpečuje použití **solí mědi, zinku a chromu**.

8-oxychinolinátu měďnatý dává dostatečně dlouhou ochranu kamennému povrchu před většinou biologických vlivů.

Tato látka se pevně váže na ošetřovaný materiál, nesmývá se vodou a nevede ke zbarvování povrchu do modrozelená.

Vápence, tufy, lasturnatý vápenec, beton, cihla se za účelem ochrany před biologickými vlivy natírají 25 % roztokem **ethyl- nebo methylsilanolátu sodného s přídavkem chloridu zinečnatého nebo síranu měďnatého**.

Jsou-li pro ochranu kamenných materiálů použity 0,1-0,3 %-ní roztoky organocínitých sloučenin (**Lastanox**, aj.) s přídavkem dezinfekčních činidel.

Pak je zajištěna ochrana před růstem plísní, vodních řas, mechů a lišejníků na 5-7 let.

Ošetření půd silikonovými preparáty v oblasti architektonických památek (silikatizace)

Pokles nosnosti půdy je důsledkem:

- **vymývání jemných frakcí z pískového podloží základů při změnách režimu spodních vod**
- **zmenšování nosné schopnosti podkladu při podmáčení prohnutých základů (sprašové, písčitohlinité půdy)**
- **rozkladu organických komponent u sypaného podloží**
- **hnití dřevěných pilotů**
- **důlní a jiná výkopové činnosti v blízkosti monumentů**

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Aby se zabránilo nerovnoměrnému sedání podloží, používají se následující způsoby jeho zpevnění:

- vyhloubení a zatlukání kovových pilotů nebo vložení kořenových pilotů
- odvedení podzemních vod nebo změna směru jejich toku (hydrologický způsob)
- vytvoření nezbytných svahových úprav, které před vodou ochraňují (hydrologický způsob)
- chemické zpevnění podloží (používané nejčastěji při záchraně architektonických památek) zpevňujícími maltami v základech s různou schopností filtrace (především cementové malty).

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Pro jemně zrnité pískové podloží s koeficientem filtrace 0,5-10 m/24 hodin byly navrženy způsoby silikatizace pomocí kyselin fosforečné, kyseliny sírové a síranu hlinitého, hlinitanu sodného a kyseliny hexafluorokřemičité.

Použití kyseliny hexafluorokřemičité je obzvláště efektivní v podloží z jemného písku, včetně toho, které obsahuje i značný podíl humusu.

	Hm.díly
křemičitan sodný ($\rho = 1,3 \text{ g.cm}^{-3}$)	3,5
kyselina hexafluorokřemičitá ($\rho = 1,1 \text{ g.cm}^{-3}$)	1

Při teplotě 14-15 °C se gel vytvoří asi za 30-35 minut.

Vysoká pronikavost těchto roztoků dovoluje při zpevňování základů rozložit injektory cca jeden metr od sebe.

Prostředky pro čištění povrchů

- Pro snímání znečišťujících látek z povrchů budov a jiných staveb se hojně používají sorbující pasty, rozpouštědla a také mechanické způsoby.
- Dobré výsledky dává čisticí pasta, která obsahuje **Chelaton III, neionogenní tenzidy, Na-KMC, hydrogenuhličitán amonný a talek** jako plnivo a sorbent zároveň.
-
- Konzistenci pasty ovlivňuje množství vody.
- Pomocí této pasty se odstraňují jak organické, tak i anorganické nečistoty.
- Pasta se natře na objekt a nechá se působit asi jeden den, poté se odstraní pomocí štětek, namočených do vody nebo do směsi voda-organické rozpouštědlo.

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Ochranně- dekorativní konečná úprava fasád

- Tradičními materiály při barvení cihlových a omítnutých fasád jsou vápenné barvy vyrobené na bázi vápna s malým obsahem hořčíku a s přídavkem anorganických pigmentů nebo silikátů.
- Nátěry jsou dekorativní a vyznačují se jasností barev.
- Použití magnezitového nebo dolomitového vápna viditelně snižuje trvanlivost těchto nátěrů.
- Aby se prodloužila jejich trvanlivost, přidává se do barev parafin, kamenec draselno-hlinitý a hydrofobizující prostředky.
- Je také možné provést dodatečné ošetření povrchu hydrofobizujícími látkami.
- Barvení se provádí buď přímo na cihlu nebo na pevnou omítkovou vrstvu teprve potom, až jsou skončeny renovačně-restaurátorské práce.
- Defekty, objevené po očištění povrchu omítky se přetírají vápnem nebo vápenným těstem, smíchaným s jemně disperzním pískem v poměru 1:1,2.

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

Vápenné barvy se zhotovují z kusového vápna, vápenného těsta nebo hydraulického vápna.

	kg na 10 l vody		
vápenné těsto	2,5-3,5	-	-
kusové vápno	-	1,2-1,5	-
hydraulické vápno	-	-	2,5
kuchyňská sůl	0,1	-	0,1
fermež	-	0,06-0,12	-
vápenné mýdlo (pasta)	-	-	2,5-5,0
pigment	0,3-0,5	0,3-0,5	0,5-0,7
voda (ne více než)	10	10	10

Hydrofobizaci fasád barvených vápennými barvami se přednostně provádí pomocí organokřemičitých kapalin,

Hydrofobní efekt má trvanlivost 2-3 roky.

Kamenné budovy, jiné stavby a ruiny

- V posledních desetiletích se pro barvení fasád cihlových nebo omítnutých budov používají hlavně **vododisperzní barvy (latexy)**.
- Nejlepší vlastnosti mají barvy na bázi **akrylových kopolymerů**.
- Vynikají **dobrou adhezí** k cihlovým, omítnutým a jiným povrchům, vodoodpudivostí a dostatečnou odolností vůči působení světla a atmosféry.
- Mají značně lepší užitkové vlastnosti než barvy na bázi divinylstyrenového latexu nebo polyvinyacetátových emulzí.
- Aplikace těchto vododisperzních barev je možná při kladných teplotách vzduchu (od +5 do +30 °C).
- Při barvení fasád akrylovými barvami je praktické používat pro tmelení prasklin a nerovností tmelící materiál na bázi stejných latexů, ale s obsahem (do 80 %) inertních plniv (talek, sádra, slída, živec, kaolin aj.).